12

DOĞAYI KORUMADA KENT VE EKOLOJİ SEMPOZYUMU

18-19 ARALIK 1997

İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ MİMARLIK FAKÜLTESİ
TAŞKIŞLA/İSTANBUL

TÜRKİYE'DE DOĞAYI KORUMA VAKFI

✧

İ.Ü. ORMAN FAKÜLTESİ

✧

İ.Ü. ÇEVRE SORUNLARI ARAŞTIRMA VE UYGULAMA MERKEZİ

✧

İ.T.Ü. MİMARLIK FAKÜLTESİ

19 ARALIK 1997

9.30-10.45	**IV.OTURUM** OTURUM BAŞKANI Prof.Dr. Melih BOYDAK
9.30-9.45	**Berrin SİREL, Nuriye PEKER** Doğu Akdeniz Bölgesinde Turizm Amaçlı Yapılaşmanın Çevreye Etkileri
9.45-10.00	**Hakan ALPHAN** İçel İli Kentsel Gelişimi ve Doğal Potansiyel İlişkisi
10.00-10.15	**İlçin ASLANBOĞA** Fiziksel Çevrenin Biçimlendirilmesinde Bitki Örtüsünün İşlevleri
10.15-10.30	**Burhan AYTUĞ** Kaybedilen Doğa Yeniden Kazanılabilir
10.30-10.45	**TARTIŞMA**
10.45-11.00	**ARA**
11.00-12.15	**V.OTURUM** OTURUM BAŞKANI Prof.Dr. Yalçın ÖZGEN
11.00-11.15	**Türker ALTAN** Kent Ekolojisi, Önemi ve Adana Kenti Örneğinde İrdelenmesi
11.15-11.30	**Tuluhan YILMAZ** Kent Ekosisteminin Korunmasında Biyotop Envanterinin Önemi
11.30-11.45	**Yahya AYAŞLIGİL** Biyotop Haritalama ve Peyzaj Planlama Açısından Önemi
11.45-12.00	**Tülay AYAŞLIGİL** Kentsel Yeşil Alan Planlaması ve Doğa Korumaya Katkısı
12.00-12.15	**TARTIŞMA**
12.15-13.30	**ARA**

13.30-14.45	**VI.OTURUM** OTURUM BAŞKANI Prof.Dr. Adem BAŞTÜRK
13.30-13.45	**Ahmet SAMSUNLU, Birsen B.BAYKAL,** Kentleşme ve Çevre Sorunları İlişkileri
13.45-14.00	**F.BÖLEN, A.ÖZSOY, G.ERKUT, H.D.TÜRKOĞLU, T.B.LEVENT, A.TEZER** Ömerli Havzası'nda Kentleşme-Doğa Karşıtlığı
14.00-14.15	**Ayşegül TANIK, Birsen B.BAYKAL, Ethem GÖNENÇ** Elmalı Havzasının Kirlenmesinde Kentleşme Olgusunun Etkisi
14.15-14.30	**Turgut ÖZTAŞ** Günümüz Kentlerinde Yaşanılan Jeolojik Kökenli Sorunlar
14.30-14.45	**TARTIŞMA**
14.45-15.00	**ARA**
15.00-16.15	**VII.OTURUM** OTURUM BAŞKANI Mustafa KETEN Vakıflar Genel Müdürü
15.00-15.15	**Elif ALKAY** Şehirsel Arazi Kullanışı-Yeşil Alan İlişkisi, Bayrampaşa ve Beşiktaş Örneği
15.15-15.30	**Semra ATABAY** Kent Ekolojisi-İstanbul Metropolü Bağlamında Değerlendirilmesi
15.30-15.45	**Hüseyin CENGİZ** Doğayı Korumada Yarının Şehri İçin Planlama İlkeleri
15.45-16.00	**Necdet VİDİNLİOĞLU, Hatice KANSU** Türkiye'de Kentleşme Olgusunda Planlamanın Amacı Yönünden Çevre Faktörü
16.00-16.15	**Melih BİRSEL** Newyork Kenti Kıyı Kesimi Entegre Planlaması
16.15-16.30	**TARTIŞMA**

KENTSEL YEŞİL ALAN PLANLAMASI VE DOĞA KORUMAYA KATKISI

Ar. Gör. Dr. Tülay AYAŞLIGİL1

1) İ.Ü. Orman Fakültesi Peyzaj Mimarlığı Bölümü, Peyzaj Planlama ve Tasarım Anabilim Dalı

Kısa Özet

Kentsel Yeşil Alan Planlaması, öncelikle kentin ekolojisini iyileştirmeyi ve halkın rekreasyonel ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla yeşil mekanların nitelik ve nicelik yönünü arttırmayı hedef alır. Kentsel yeşil alanların başlıca ekolojik, ekonomik, estetik ve ruh sağlığına katkısı gibi fonksiyonları vardır. Yeşil alanlar, kent biyotopları olarak kent içinde doğa koruma ve tür koruma için önemli bir potansiyel oluştururlar. Kentsel Yeşil Alan Planlaması kapsamında yapılacak olan envanter çalışmaları sırasında ve daha sonraki yeşil mekan düzenlemelerinde doğa koruma hedeflerinin nasıl gerçekleştirilebileceği Çanakkale Kenti örneğinde açıklanacaktır.

Abstract

The Urban Open Space Planning and Its Contribution to the Nature Conservation

The main objective of the urban open space planning is to increase the open spaces with regard to both quantative and qualitative. The urban open spaces improve primarily urban ecological conditions and meet recreational needs of the people. The urban open spaces as the urban biotopes have mainly ecological, economical, esthetical and phsycological functions, and have also an important potential for nature and biological conservation. This paper explains at the example town of Çanakkale how the targets of the nature conservation can be reached in the duration of inventory works and open space design which are main stages of the urban open space planning.

GİRİŞ

Kentsel Yeşil Alan Planlaması ya da Kentsel Açık ve Yeşil Mekan Organizasyonu hem peyzaj mimarlığının hem de şehircilik çalışmalarının bir parçasıdır. LENHOLDT (1970)'a göre Kentsel Açık ve Yeşil Mekan Organizasyonu, insanın beden ve ruh sağlığı için gerekli olan yeşil alan ve elemanların birbirleri ve kent gelişimi sürecinde ortaya çıkan yapılar ile mekansal ve fonksiyonel yönden bir organizasyon oluşturmayı amaçlar. Yeşil alanların şehircilik, kent iklimi, peyzaj ve kent estetiği, psikolojik ve ruh sağlığı, ekolojik ve ekonomik yönden büyük önemi vardır. Kentsel yeşil alanların güvence altına alınması, düzenlenmesi ve sağlıklı bir şekilde kullanımı ise ancak açık ve yeşil mekan organizasyonu ile sağlanabilir. Kentsel yeşil alan planlamasının en önemli ödevlerinden biri de kent sisteminde yeşil mekanlara olan talebi saptamaktır (RICHTER, 1982).

Gelişmiş batı ülkelerindeki örnek çalışmalara dayanarak hazırlanan "Kent Gelişimi Sürecinde Açık ve Yeşil Mekan Gereksiniminin Çanakkale Örneğinde İrdelenmesi" adlı doktora tezi kapsamında Çanakkale kentinin açık ve yeşil mekanlarının alansal büyüklükleri, mülkiyet durumları belirlenerek "Yeşil Alan Envanteri" oluşturulmuş, ayrıca gerçekleşen alanların güncel kullanımları, etki alanları, donanım ve çekicilikleri araştırılmıştır. Kentsel açık ve yeşil mekan planlanmasına katkı olarak düşünülen bu çalışmada, Çanakkale kenti açık ve yeşil mekanlarının mevcut durumunu hem nicelik hem de nitelik yönünden iyileştirebilmek amacıyla öneriler getirilmiştir (AYAŞLIGİL, 1996-1997). Ayrıca bu çalışmada kent içinde doğa korumaya katkı amacıyla yapılmış olan öneriler de yer almaktadır; ancak bunlar son yıllarda hızlı bir yapılaşma ve büyük bir dış göç baskısı altında bulunan Çanakkale kenti için yetersizdir. Bu bildiride Kentsel Açık Alan ve Açık Mekan Organizasyonu sırasında doğa korumaya yapılabilecek katkı ve bunun için uygun olan yöntemler hakkında bilgi verilecektir.

Yeşil Alan ve Açık Mekanların Önemi ve Fonksiyonları

1982 yılında Çanakkale Boğaz Köprüsü projesinin gündeme gelmesiyle, İstanbul'a olan mesafenin kısalması Çanakkale kentine olan ilginin ve göçün daha da artmasına neden olmuştur. Bölgenin bozulmamış doğal güzelliği, Antik Troja yerleşimi, Gelibolu Yarımadası Tarihi Milli Parkı, Boğaz ve peyzajı Çanakkale kentinin çekiciliğini artırmaktadır. Bununla birlikte çeşitli baskı grupları tarafından kentin fiziksel ve görsel yapısını bozucu baskılarda aynı oranda artmaktadır. İmar uygulama planlarında yapılan değişikliklerle kat artırımına gidilmekte ve bunun sonucunda kişi başına düşen yeşil alan miktarı da azalmaktadır. Diğer taraftan Çanakkale kenti stratejik öneminden dolayı askeri tesis ve alanlarla çevrilmiştir; kuzeydoğusunda sanayi alanları, güneydoğusunda havaalanı, batısında Çanakkale Boğazı ile sınırlanmıştır. Kentin gelişmekte öncelikli yöreler kapsamına alınmış olması nedeniyle tarım sektörü dondurulmuş, sanayi sektörüne alanlar ayrılmıştır. Böylece kent her taraftan sıkıştırılmış, gelişmesi ve "kent hijyeni" için yer ayrılamayacak duruma gelmiştir.

Bu açıdan bakıldığında kent içindeki mevcut yeşil mekanlar ile planlanmış, ancak henüz gerçekleştirilememiş yeşil alanların kent ekolojisi ve kent insanı için ne kadar büyük önem taşıdığı ortaya çıkmaktadır. Kentsel açık ve yeşil mekanların önemi ve fonksiyonları yukarıda anılan doktora tezinde detaylı bir şekilde işlenmektedir. Burada kısaca özetlemek gerekirse, kentsel açık ve yeşil mekanlar;

* Kent iklimi bakımından,
* Peyzaj ve kent estetiği açısından,
* Kent insanının ruh sağlığına katkısı bakımından,
* Ekolojik ve,
* Ekonomik yönden büyük öneme sahiptir.

Ayrıca, şehircilik açısından; bölümleme, sirkülasyon, biyoklimatik ve hijyenik, koruma, kenti biçimlendirme ve estetik kazandırma, yaşantı değerini artırma, rekreasyon olanağı sağlama, alan saklama gibi fonksiyonları da vardır.

Çanakkale kenti örneğinde kentsel yeşil alan ve mekanların bu önemli fonkiyonları yerine getirebilmesi, ancak kentin yakın çevresinde başlayacak olan yapılaşmanın sağlıklı bir şekilde sürdürülmesi ile mümkündür. Bundan dolayı kent gelişimi ile ilgili tüm faaliyetler yaşadığımız zamanın ruhuna uygun olacak şekilde sürdürülebilir kalkınma ya da yaşamın felsefesine bağlı kalarak mevcut doğal yapıyı ve doğa bütçesinin verim yeteneğini bozmayacak şekilde yürütülmelidir. Doğal varlıklardan yararlanma, hayvan ve bitki türlerini koruma ve insanın temel yaşam kaynağı ve de doğa ve peyzajda dinlenme ve yenilenmenin ön şartı olarak doğa ve peyzajın çeşitliliği, kendine özgülüğü ve güzelliği sürekli olarak güvence altına alınmalıdır. Burada ifade edilenler günümüzde doğa korumanın hedefleri olarak bilinmektedir.

Doğa Koruma ve Kent Biyotopları

Doğa Koruma peyzaj mimarlığının bir yarı sahasıdır. Doğa korumanın amacı ekelojik, bilimsel, kültürel ve rekreasyonel bakımdan korunmaya değer peyzajlar ile peyzaj parçalarının ve yabani bitki ve hayvan türleri ile bunların yaşam ortamlarını güvence altına almaktır. Bu hedefe ancak alan koruma (Doğa Koruma Alanları, Milli Parklar, Peyzaj Koruma Bölgeleri, Doğa Anıtları ve Korunan Peyzaj Parçaları gibi) tür koruma, peyzaj planlama ve bakım tedbirleri yani "Biyotop Amenajmanı" ile ulaşabilir. Doğa Korumanın uğraş alanı hem yapılaşmamış açık peyzaj, hem de yerleşim alanlarıdır. Modern anlamda doğa korumanın gerekçeleri arasında ekolojik gereklilik en önde yer almaktadır. Doğa Korumanın amacı; doğa ve peyzaj bütçesinin verim kabiliyetini koruma, doğal varlıklardan yararlanma ve de peyzajın ekolojik-strüktürel çeşitliliği ile ayrıca ekosistemlerin doğala yakın olma özelliğinin korunması şeklinde ifade edilebilir. Sözü edilen bilimsel ve kültürel kriterlerden ise, öğretim, eğitim amaçları ile tarihi nedenler anlaşılmaktadır (AYAŞLIGİL, 1992).

Kentsel açık ve yeşil mekanların kent biyotopları olarak ekolojik açıdan önemi ve koruma fonksiyonu özellikle geniş alanlar kapsayan yerleşim yerlerinde ön plana çıkmaktadır. Kent biyotopları bitki ve hayvanların yaşam mekanları olarak bazı türlerin sığınma yeri, yayılış merkezi ya da göç yollarını oluşturabilir, bu nedenle doğa koruma açısından büyük öneme haizdirler. Kentlerde, daha doğrusu yerleşim yerlerinde doğa koruma yalnızca nesli tükenmekte olan ya da tehdit altında bulunan bitki ve hayvan türlerinin korunmasına hizmet etmez. Doğa korumanın görevi daha çok canlılar ve canlı toplumları vasıtasıyla kentte yaşayanların doğal elemanlar ile doğrudan kontakt sağlamasıdır (ayaşlıgil, 1993 a). Çanakkale kentinin açık ve yeşil mekanları bu açıdan değerlendirildiğinde özellikle Tarihi Halk Bahçesi, Eski Mezarlıklar, Sarıçay Yatağı büyük önem kazanmakadır. Tarihi Halk Bahçesi, İngiliz Bahçesi diye de anılmaktadır. Çanakkale'de bulunan İngiliz konsolosunun

bahçesi olarak çok geniş bir alanda natüralistik tarzda düzenlenmiştir ve 20. yüzyıl başlarında tesis edilen bahçenin günümüze kadar ayakta kalan kısmıdır. Gayet güzel gelişmiş boylu, kalın çaplı odunsu bitki örnekleri bölgenin iklim şartlarında park ve bahçelerde gelişebilecek odunsu türleri hakkında bilgi vermektedir. Ulmus carpinifolia, Celtis australis, Tilia platyphyllos, Gleditsia triacanthos ve Maclura pomifera gibi günümüzde düzenlenen park ve açık mekanlarda pek göremediğimiz türlerin bölge şartlarında gayet iyi bir şekilde gelişebileceğini açıkça ortaya koymaktadır.

Eski mezarlıklar, bölgede yer alan askeri sahalarla birlikte en iyi korunmuş biyotoplardandır. Yaşlı ve kısmen ölmüş, odunsu türleri başta kuşlar olmak üzere birçok hayvan türüne yaşam imkanı sunmaktadır.

1970'li yıllara kadar sık sık su taşkınlarına neden olan Sarıçay'ın yatağı Atikhisar mevkiinde inşa edilen barajla birlikte kanal içine alınmıştır. Çok az miktarda su ihtiva eden akarsu yatağında oluşan farklı biyotoplar, özel yetişme ortamı şartlarına uyum sağlamış olan "ephemer" bitkiler yanında sürüngenler, amfibiler, çekirgeler, küçük memeliler, koşar böcekler ve kelebekler gibi biyoindikatör olarak önemli bir yere sahip olan hayvan gruplarına yaşam imkanları sağlamaktadır (Bkz. AYAŞLIGİL, 1993a).

Bugün halen nüfusu yaklaşık 65.000 olan Çanakkale kenti, göreceli olarak küçük bir alan kaplamaktadır ve çevresinde yer alan yarı-doğal ve doğala yakın peyzaj parçalarına ulaşmak oldukça kolaydır. Kentin yakın çevresinde yer alan bu tür yeşil alanlar kent ikliminı iyileştirici fonksiyonlarıyla birlikte kendilerinden beklenen diğer fonksiyonları yerine getirebilmektedirler. Bu nedenle kent içindeki açık ve yeşil mekanların kent halkının rekreasyonel ihtiyaçlarını karşılayacak nicelik ve nitelikte olması günümüzde öncelik taşımaktadır. Hazırlanan doktora tezinde de bu yönd iyileştirmeler yapılabilmesi amacıyla öneriler getirilmiştir. Ancak tezin konusunun dışında kaldığından yeterince getirilemeyen bir başka önemli konu ise, Çanakkale kenti yakın çevresinde yer alan ve doğa koruma açısından büyük önem taşıyan orman ve makilik alanlarla, tarım alanları, kıyı ve kumullar, çeşitli su ekosistemlerini kapsayan yarı-doğal ve doğala yakın peyzaj ve peyzaj parçalarını güvence altına alacak bir sistemin geliştirilmesidir.

Bu ise hazırlanacak peyzaj planı ile sağlanabilir. Kazdağları, Truva ve Gelibolu Yarımadası Tarihi Milli Parkı, bölgenin en önemli doğa koruma alanlarındandır ve birçok endemik bitkisini barındırmaktadır. Milli Park alanı için hazırlanacak olan peyzaj planı, doğa koruma hedeflerinin başarıya ulaşmasında en önemli araç ve güvence olacaktır (Bkz. AYAŞLIGİL 1993 b). Truva Milli Parkı antik Troia Bölgesi'nde yer almaktadır ve Çanakkale kentine çok yakındır. DAVIS (1965-1988)'e göre Türkiye için endemik olan Ranunculus pedatus, Waldst.&Kit. subsp. trojanus P.H. Davis, Dianthus Iydus Boiss., Astragalus angustiforus C. Koch subsp. anatolicus (Boiss.) Chamberlain, Onobrychis armena Boiss.& Huet., Anthemis aciphylla Boiss var. aciphylla, Digitalis trojana Ivan, Acanthus hirsutus Boiss., Lamium moschatum Miller var. rhodium (Gand.) R. Mill., Ballota nigra L. subsp. anatolica P. H. Davis, Fritillaria bithynica Baker ile yalnızca bölgede yetişen Papaver virchowii Aschers.& Sint. ex. Boiss., Beta trojana Pamukçuoğlu aqud Aellen, Astragalus trojanus Stev. ve Verbascum aschersonii Boiss.& Sint ex. Murb. doğal vejetasyonun önemli elemanlarındandır.

Gerek ender bitki ve hayvan türlerini gerekse bölgede doğa ve peyzajda dinlenme ve eğlenme için büyük önem arz eden peyzaj ve peyzaj parçalarını güvence altına alabilmek amacıyla hazırlanacak peyzaj planlarına biyotop haritaları temel oluşturabilir. Öncelikle

yeterli zaman ve parasal kaynak bulunamadığında detaylı peyzaj ekolojisi araştırmaları yerine biyotop haritalama çalışmalarıyla Çanakkale kenti yakın çevresinde doğa koruma açısından önemli biyotoplar saptanıp, güvence altına alınabilir. Bunun için önce kentin gelişim sürecinde yapılaşmaya açılması düşünülen alanların öncelikli olarak araştırılması ve yakın çevresiyle ilişkisinin ortaya konulması gerekmektedir. Kent yakın çevresinde yürütülecek olan biyotop haritalama çalışmaları ve ekolojik araştırmalar, kentsel açık ve yeşil mekanların, yolların düzenlenmesinde ve kent içinde yapılacak rehabilitasyon çalışmalarında bitkilendirmelere yol gösterici olabilirler. Doğal potansiyel vejetasyonu oluşturan türlerle yapılacak bitkilendirmeler hem doğa korumaya katkı sağlayacak, hem de proje ve uygulama çalışmalarının başarısını artıracaktır.

KAYNAKLAR

- AYAŞLIGİL, T., 1996. Çanakkale Kenti Açık ve Yeşil Alan Sistemi, Yerleşim ve Çevre Sorunları, Çanakkale İli Sempozyumu, Eylül-Çanakkale, 13 S.

- AYAŞLIGİL, T., 1997. Kent Gelişimi Sürecinde Açık ve Yeşil Mekan Gereksiniminin Çanakkale Örneğinde İrdelenmesi (Basılmamış Doktora Tezi).

- AYAŞLIGİL, Y., 1992. Ekolojik Planlama Temel Esasları, Yüksek Lisans Ders Notları (Basılmamış).- İ.Ü. Orman Fakültesi Peyzaj Mimarlığı Bölümü, İstanbul.

- AYAŞLIGİL, Y., 1993 a. Biyotop Haritalamanın Temel Esasları ve Biyotop Haritalama Tekniği.-Yüksek Lisans Ders Notları (Basılmamış).

- AYAŞLIGİL, Y., 1993 b. Doğa Korumanın Temel Esasları ve Doğa Koruma Alanı Planlama Tekniği.- Yüksek Lisans Ders Notları (Basılmamış). İ.Ü. Orman Fakültesi Peyzaj Mimarlığı Bölümü, İstanbul

- DAVIS, P.H., 1965-1988. Flora of Turkey, Vol. I-V University Press, Edinburgh.

- LENHOLDT, W., 1970. Grünordnung In: Handwörterbuch der Raumforschung und Raumordnung, Hannover.

- RICHTER, G., 1982. "Formen und Funktionen des Stadtgrüns" In: Richter, G. (Ed.) Handbuch Stadgrün - Landschaftsarchitektur im staedtischen Freiraum, S.319, BLV, München.